

the chemical industry of Ukraine as one indicator of occurrence of financial crises. Calculations based on the figures of State Statistics Committee of Ukraine for 2005-2009 years.

Keywords: export, import, chemical industry, the economic crisis, the indicator.

Макалюк І.В.
аспірант ФММ НТУУ «КПІ»

ТРАНСАКЦІЇ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ АНАЛІЗУ В ТЕОРІЇ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ

У статті обґрунтовано економічну сутність та зміст категорії «транзакцій», її характеристики та особливості. Досліджено еволюцію поглядів щодо розуміння поняття «транзакція», структуру транзакцій, її види. Досліджено сутність понять близьких до поняття «транзакція», а саме контрактація, договір, контракт. Встановлено актуальність дослідження транзакцій як операцій внаслідок здійснення яких виникають транзакційні витрати підприємства, що зумовлюють вплив на його конкурентоспроможність і ефективність діяльності загалом. Досліджено сутність транзакцій угоди, транзакцій раціонування та транзакцій управління. Визначені чотири групи параметрів, які включає в себе транзакція.

Ключові слова: транзакція, транзакційні витрати, інституціоналізм, контракт, угода, контрактація, договір, транзакція угоди, транзакція управління, транзакція позиціонування.

Вступ. В минулому економічна теорія не могла достатньо чітко сформулювати свої передумови. Розвиваючи теорію економісти часто недостатньо досліджували ті основи, на яких вона висувалась. Проте таке дослідження суттєве не тільки для запобігання помилкових суперечок, що виникають при недостатньому знанні вихідних установок теорії, але і для вибору між наборами теоретичних передумов, що конкурують між собою. Лише з розвитком неоінституціоналізму була розроблена теорія транзакційних витрат, що виникають в ході здійснення транзакцій – ринкових ділових угод.

В Україні простежується інтенсивний процес формування ринкових відносин. Найкращому їх розвитку сприяє підприємницька діяльність. Ринкова економіка неможлива без фігури підприємця – знатока своєї справи, вмілого організатора і керівника, здатного йти на ризик. Сукупність підприємств визначає ефективність національної, регіональної і світової економіки в цілому. Процес їх взаємодії супроводжується виникненням

трансакційних витрат. Ключовим елементом аналізу в теорії трансакційних витрат визнається акт економічної взаємодії, угода, трансакція.

Категорія трансакції розуміється відносно широко і використовується для визначення обміну як товарами, так і юридичними обов'язками, угод як довгострокового, так і короткострокового характеру, що потребують як детального документального оформлення, так і на основі простого взаєморозуміння сторін.

Вивченню природи трансакцій присвячені праці таких науковців як Дж.Коммонс, А. Шаститко, Р. Пустовійт, А. Олейник, О. Шепеленко та ін., які досліджували зміст даної категорії та види трансакцій, а також їх взаємозв'язок з процесом виникнення трансакційних витрат.

Постановка задачі. Мета статті – дослідити різноманітність поглядів щодо категорії трансакцій, їх сутність і класифікацію та їх взаємозв'язок з виникненням трансакційних витрат.

Результати дослідження. Трансакційні витрати виникають в процесі здійснення трансакцій, через які реалізується взаємодія підприємства з іншими суб'єктами господарювання та елементами зовнішнього інституціонального середовища. Тому економічна сутність категорії «трансакція», її характеристики та особливості дуже важливі для з'ясування природи трансакційних витрат.

Перед дослідженням сутності поняття «трансакція» варто дослідити поширені в економіці поняття близькі до даного, а саме «договір», «контракт», «контрактація».

Вітчизняні науковці вважають, що договір – це форма взаємовідносин між людьми, обумовлена певними правовими рамками на певній території певного правового кола [1].

За авторами [8] договір – це згода двох і більше осіб про встановлення, зміну і припинення господарських прав і обов'язків (позика, купівля-продаж, підряд та ін.).

Контракт за Дж. Б'юкененом – це угода між кількома (двома або більше) індивідами щодо обміну товарами та ін. благами, що базуються на взаємовигідних умовах. Контракт, що не має власної цінності, виступає інструментом реалізації потреб індивідів у необхідних благах [3].

Фактично контракт те ж саме, що і договір.

Контрактація – це двосторонній договір між заготовачами, переробними промисловими підприємствами (контрактантами) і виробниками (здавачами) сільськогосподарської продукції, який передбачає визначене замовлення виробника на виробництво відомої кількості і якості сільськогосподарської продукції і організовану передачу її у встановлені терміни на передбачених договором умовах [4]. Зараз під контрактацією розуміють укладання угоди, контракту на одержання або використання когось, чогось.

Наведені визначення в деякій мірі співпадають з деякими елементами трансакцій, проте не повністю відображають глибину даної категорії.

В науковий обіг економічну категорію «транзакція» ввів Дж. Коммонс, який дав їй наступне визначення: «транзакції – це не обмін товарами, а відчуження і присвоєння прав власності і свобод, створених суспільством» [12]. Подібне визначення дає А. Шастико, який під поняттям «транзакція» розуміє діяльність людини у формі відчуження і присвоєння прав власності і свобод, прийнятих у суспільстві, що здійснюються в процесі планування, контролю за виконанням обіцянок, а також адаптації до непередбачених обставин [9]. За М. Юдкевичем транзакція має місце тоді, коли товар чи послуга переходить від завершальної точки одного технологічного процесу до початкової наступного, суміжного з першим. закінчується одна стадія діяльності і починається друга [11]. Словник іншомовних слів і виразів дає наступне визначення поняття «транзакція»: «транзакція – це юридична, політична згода, яка супроводжується взаємними уступками» [7]. Специфічною особливістю даного визначення є те, що воно акцентує увагу на наявності взаємних уступок при здійсненні угод.

Одне з найповніших визначень категорії «транзакція» дає О.Шепеленко, яка стверджує, що «транзакція – це активна економічна взаємодія господарюючих суб'єктів, які охоплюють матеріальні, контрактні аспекти обміну і використовуються для позначення як обміну товарів, так і обміну різними видами діяльності [10].

Для визначення категорії «транзакція» необхідно дослідити також її окремі складові: «транс» і «акція»:

– транс (від лат. trans – через, за) означає: 1) слідування за чим-небудь, що знаходиться на іншій стороні чого-небудь, напр. трансальпійський; 2) рух через який-небудь простір, його перетин, напр. трансатлантичний; 3) позначення або передача через посередництво чого-небудь, напр. трансляція [8];

– акція (від лат. actio) – дія, виступ (напр. політична акція) [8].

Виходячи зі сполучення двох складових слів, можна припустити, що транзакція в економічній діяльності – це безперервний процес діяльності суб'єктів господарювання у внутрішніх і зовнішніх взаємовідносинах. Це відносини і дії, які передують угоді, сама угода, укладання контракту, післяконтрактне обслуговування, контроль і корекція дій [10].

В цілому всі ринкові транзакції Дж. Коммонс поділяє на три групи [6]:

1. транзакція угоди – здійснення фактичного відчуження та присвоєння прав власності, коли обопільне погодження ґрунтується на взаємній зацікавленості агентів угоди. Сюди відносяться і вся сукупність внутрішніх транзакцій підприємства по фізичному переміщенні ресурсів. Транзакція відбувається, коли товар чи послуга перетинає границі технологічних процесів – це перехід від заключної точки однієї технологічної стадії до початкової точки наступної;

2. транзакція управління – це транзакція, яка передбачає управлінську взаємодію підлеглих, коли право приймати економічне рішення має той, хто володіє необхідною інформацією. До даного типу транзакцій відносять будь-

які дії, які можна охарактеризувати як управління (розпорядження про відкриття рахунку в банку, наказ про прийняття на роботу тощо);

3. трансакція раціонування (нормування) – це трансакція, яка передбачає перерозподіл матеріального багатства, ресурсів колективним управлінським органом. Наприклад, збори акціонерів приймають рішення про виплату дивідендів або представницький орган ухвалює бюджет.

Наведена класифікація трансакцій, що здійснюються лише на рівні підприємства. Д. Бромлі крім товарних (до яких можна віднести всі вищенаведені види трансакцій) виділяє ще інституціональні трансакції, які реалізуються спеціально створеними організаціями і здійснюються з метою зміни існуючих систем правил, ідеологій і стереотипів мислення, що панують у суспільстві [5].

Трансакції бувають простими, наприклад купівля канцтоварів, і складними, наприклад, введення в експлуатацію ERP-системи за допомогою зовнішніх консультантів. Складні і відповідальні угоди завжди оформлюються контрактами.

Будь-яка трансакція складається з двох частин:

1. підготовка угоди – на цьому етапі підприємство повинно знайти необхідного йому контрагента, зібрати інформацію про нього, про ціни, якість товарів та послуг;

2. реалізація угоди – на цьому етапі діє відповідно до умов договору.

Крім того, кожна трансакція включає в себе 4 групи параметрів: учасники трансакції; ресурси та передбачувані результати; права учасників на ресурси і результати; обов'язки сторін.

Аналіз джерел [2, 10] дозволив виділити наступні класифікаційні ознаки трансакцій: 1) за характером застосування (добровільні, з елементами примушення, примусові); 2) за ступенем автономності угод (дискретні, високоцентралізовані, змішані); 3) за специфікою активів (загального призначення, мало специфічні, ідіосинкратичні); 4) за структурою (прості, складні); 5) за рівнем (світові, міжнародні, міждержавні, державні, міжгалузеві, міжрегіональні, галузеві, регіональні, місцеві, ринкові, внутрішньофірмові, міжгрупові, міжособові); 6) за реалізацією (угоди, управління, раціонування); 7) за періодом підготовки і реалізації (підготовчі, завершення угоди, контролю виконання, корекції в процесі виконання, післяконтрактного обслуговування); 8) за тривалістю (короткострокові, довгострокові); 9) за частотою (регулярні, випадкові, разові); 10) за відношенням до інших трансакцій (автономні, тісно пов'язані з іншими); 11) за ефективністю контролю за виконанням (з легко вимірюваними кінцевими результатами, з важко вимірюваними кінцевими результатами); 12) за відношенням до непередбачуваних майбутніх подій (слабозалежні, сильнозалежні); 13) за відношенням до зміни інституціональної структури (товарні, інституціональні); 14) за місцем виникнення (внутрішні, зовнішні); 15) за юридичним оформленням (офіційно оформлені, за особистими домовленостями).

Взаємодія підприємств залежно від обставин може здійснюватись через трансакції різних видів, яким відповідають свої витрати, величина яких пов'язана з підготовкою, реалізацією і післяреалізаційним обслуговуванням. Ці витрати називаються трансакційними. Їх необхідно виокремлювати із загальних витрат і здійснювати управління ними. Підприємства повинні контролювати процес формування та здійснення цих витрат задля підвищення економічної ефективності трансакцій та ефективності діяльності і конкурентоспроможності підприємства загалом.

Висновки. Визначення змісту категорії трансакції, з'ясування її сутності, особливостей та впливу на формування трансакційних витрат сприяли теоретичному осмисленню проблеми трансакційних витрат. Наявність трансакцій призводить до того, що ті чи інші види трансакційних витрат виявляються більшими або меншими залежно від обставин часу та місця їх виникнення. Це пояснює той факт в економіці, що одні й ті самі операції можуть опосередковуватися різними типами трансакцій залежно від правил, що вони опосередковують. Тобто під поняттям трансакції розуміють власне угоду, а не щось за нею, а сутність трансакційних витрат визначають як витрати у процесі її здійснення, а не поза її межами. Отже, трансакція – це передача товарів та прав власності за допомогою угоди, що супроводжується взаємними уступками. Здійснюючи регулювання інституціональних меж виконання трансакцій, суспільство прагне шляхом запровадження системи стимулів та санкцій зробити вигідним процес здійснення трансакцій для ринкових, який не суперечить інтересам суспільства.

Перелік посилань

1. Актуальні питання господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави: Моногр. / За ред. Д.В. Задихайла. – Харків: Видав. СПДФО Ванячук Н.М., 2006. – 256 с.
2. Базалієва Л.В. Науково-теоретичні та методичні основи управління трансакційними витратами підприємства. Монографія. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 164 с.
3. Бьюкен Дж. Сочинения. Серия «Нобелевские лауреаты по экономике», т. 1. – М.: Таурис-Альфа, 1997. – 643 с.
4. Економічна енциклопедія: у 3-х т. – Т. 2 / Відп. ред. С.В. Мочерний. – К.: Академія, 2002. – 952 с.
5. Олейник А.Н. Институциональная экономика / А.Н. Олейник. – М.: Инфра-М, 2000. – 416 с.
6. Пустовіт, Р. Ф. Взаємозв'язок ринкових трансформацій, трансакційних витрат та інституцій [Текст] / Р. Ф. Пустовіт // Вісник Української академії банківської справи. - 2002. - N 1. - С. 68 – 70.
7. Словарь иностранных слов и выражений / Авт.-сост. Е.С. Зенович. – М.: Олимп; ООО «Фирма» Издательство АСТ, 1996. – 608 с.
8. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1984. – 1600 с.
9. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория / А.Е. Шаститко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. – 591 с.

10. Шепеленко О.В. Трансакционные издержки в переходной экономике: проблемы теории и практики: Моногр. / МОН Украины. Донецкий нац. ун-т экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского. – Донецк, 2007. – 360 с.

11. Юдкевич М.М. Трансакция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/>

12. Commons J.R. Institutional Economics // American Economic Review. – 1931. – Vol. 21. – P. 562.

Макалюк И.В.

аспирант ФММ НТУУ «КПИ»

ТРАНСАКЦИИ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ АНАЛИЗА В ТЕОРИИ ТРАНСАКЦИОННЫХ ИЗДЕРЖЕК

В статье обоснована экономическая сущность и содержание категории «транзакций», ее характеристики и особенности. Исследована эволюция взглядов относительно понимания понятия «транзакция», структуру транзакций, ее виды. Исследована сущность понятий близких к понятию «транзакция», а именно контрактация, договор, контракт. Установлено актуальность исследования транзакций как операций в результате осуществления которых возникают транзакционные издержки предприятия, обуславливающие влияние на его конкурентоспособность и эффективность деятельности в целом. Исследована сущность транзакций соглашения транзакций рационализации и транзакций управления. Определены четыре группы параметров, которые включает в себя транзакция.

Ключевые слова: транзакция, транзакционные издержки, институционализм, контракт, соглашение, контрактация, договор, транзакция сделки, транзакция управления, транзакция позиционирования.

Makalyuk I.V.

TRANSACTIONS AS A KEY ELEMENT OF ANALYSIS IN THE THEORY OF TRANSACTION COSTS

In the article the economic substance and content of the category of «transactions», its characteristics and peculiarities. The evolution of views on understanding the concept of «transaction», the structure of transactions, its forms. The essence of concepts similar to the concept of «transaction», such as contracting, contract, contract. Established the relevance of research transactions as transactions which occur as a result of transaction costs businesses that contribute to its impact on competitiveness and performance in general. The essence of transaction agreements, transactions and transaction management rationalization. Defined four groups of parameters which includes transaction.

Keywords: transaction, transaction costs, institutionalism, contracts, agreements, contracts, contract, transaction agreement, transaction management, transaction positioning.

Максименко І.А.

к.ф.н, доцент, Національний університет ДПС України

МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЯХ

У статті розглядаються моделі економічної діяльності людини в неокласичній, інституціональній та еволюційній теоріях. Розкриваються пошуки міждисциплінарного синтезу уявлень про діяльність людини в економіці.

Ключові слова: економічна діяльність людини, «модель економічної діяльності людини», «альтернативні моделі економічної діяльності людини», онтологізація моделей діяльності людини в економіці.

Вступ. Прийнято вважати, що хронологічно більшу частину часу свого існування економічна теорія була складовою етики. Перелом відбувся у 18 ст., коли зусиллями фізіократів економіка стала трактуватися як наука про матеріальну сферу господарства. До «мейнстріму» економічної теорії у другій половині 18 – перших двох третинах 19 ст. відносились усі праці, в яких економічна теорія трактувалась як наука про матеріальне багатство. В результаті маржиналістської революції (1870-і роки) були закладені нові основи західної (неокласичної) економічної теорії. Теоретична конструкція економіки основної течії сучасної економічної думки – неокласичної теорії – ґрунтується на поведінці так званої економічної людини. В економічних дослідженнях відбувається жвава дискусія стосовно як неокласичної теорії, так і моделі «економічної людини», яка задовольняє далеко не всіх економістів, постійно перебуває під вогнем критики і супроводжується, зокрема, створенням альтернативних моделей людини в економіці [1-11]. Наприклад, за оцінкою Л. Мізеса, представника нової австрійської школи, після А. Сміта неокласична економічна теорія аж до нашого часу по суті вивчає не живих людей, а так звану економічну людину, фантома, який має мало спільного з реальними людьми. Безглуздя цієї концепції, продовжує він, стає цілком очевидним, коли виникає питання про різницю між реальною людиною й економічною. Остання розглядається як досконалий егоїст, поінформований про все на світі і зосереджений виключно на нагромадженні все більшого і більшого багатства [12, с.65-66].

Постановка задачі. Метою статті є розгляд моделей економічної діяльності людини в сучасних економічних теоріях, виокремлення їх основних ознак та розкриття проблеми онтологізації цих моделей.